

rakteru však mohou dobře posloužit jako studijní materiál nebo přehledové úvodní texty. Samozřejmě, že lze namítnout, že některé fenomény zůstaly na okraji zájmu. Podobně jako již uvedené, dříve publikované knihy podobného tematického zaměření i kniha *Vlastní cestou?* nazírá na partnerství především heteronormativní optikou a při stu-

diu životních drah (s výjimkou poslední kapitoly věnované péči o stárnoucí rodiče, kterou dominantně vykonávají především ženy „předdůchodového“ věku) se zaměřuje zejména na období tzv. produktivní biografie. Je škoda, že kniha neměla ambici zacetit rovněž tyto mezery na poli studia proměn životních drah v současné české společnosti.

REKONSTRUKCE KRITICKÉHO FEMINISMU. ZPRÁVA Z KONFERENCE *THE STRENGTH OF CRITIQUE* / LUBICA KOBOVÁ, ZUZANA UHDE

Feministická teorie je velmi dynamicky se vyvíjející myšlenkový proud reflektující jednotlivé teoretické směry politické a sociální teorie a poháněný svou vlastní vnitřní kritikou. Ačkoli během posledních desetiletí feministické myšlení navazující na marxistickou teorii ustupovalo do pozadí, současný vývoj, který provázají globální ekonomická krize, vyhrocení válečných konfliktů, jež za sebou zanechává dnes již slábnoucí unipolární geopolitika nebo radikální nárůst globálních nerovností, znovu na pořad dne přináší koncepty, otázky i kritické rozborů marxistického a socialistického feminismu. Na tento vývoj navazovala konference *The Strength of Critique: Trajectories of Marxism – Feminism*, kterou v březnu tohoto roku v Berlíně uspořádala Nadace Rosy Luxemburg s feministickou sekci Berlínského institutu kritické teorie.

Konferenci otevřela předsedkyně Die Linke Katja Kipping. Kipping přemýšlela o svých identifikacích s politickými a teoretickými proudy marxismu a feminismu („stávání se marxistkou“, „stávání se marxistickou feministkou“) až se nakonec identifikovala jako feministická marxistka – *fem-ma*.

S uceleným teoretickým zářmováním konference vystoupila Frigga Haug, 77letá marxisticko-feministická te-

oretička, editorka *Historicko-kritického slovníku feminismu* (Historisch-kritisches Wörterbuch des Feminismus, 2011 –), *spiritus movens* setkání. Haugg, která v době druhé vlny feminismu v západní Evropě rozvíjela práci se vzpomínkami (Erinnerungsarbeit, memory work) jako metodu kolektivní tvorby vědění, představila své chápání genderových vztahů jako výrobních vztahů. Výroba pro ni přitom plní roli konceptu zastřešujícího jak produkci života (v tradičním slovníku reprodukci), tak produkci prostředků k životu (v tradičním slovníku výrobu). Podle názoru Haugg základní problém současnosti tkví v tom, že k těmto dvěma typům výroby náleží také dvě nespočetelné časové logiky. Je to jednak rychlejší logika výroby prostředků k životu a pomalejší logika výroby života. Feministickým úkolem je promyslet tyto dva typy výroby a časové logiky, jež zažíváme jako organicky spjaté, tak, aby mezi nimi neexistoval hierarchický vztah. Podle Haugg jde „v jádru o ekonomiku času“ a na ekonomiku času jsou převoditelné i další problémy – zejména dvojí zátěž žen. Konkrétním politickým návrhem Haugg, se kterým v politické rovině operují také některé političky a politici Die Linke, je tzv. perspektiva 4 v 1. V této perspektivě lidská činnost sestává ze čtyř hodin námezdní práce, čtyř hodin práce na sociální reprodukci, čtyř hodin politic-

ho pohlaví na kandidátní listině a ve funkcích strany využívá již několik let i Strana zelených – například na kandidátní listině vždy na prvních dvou místech má být muž i žena, i v následující trojici má vždy být alespoň jeden zástupce opačného pohlaví; cílem těchto kvót je dosáhnout nejméně třetinového zastoupení jednoho pohlaví. Obdobné kvóty využívá strana i pro vysoké funkce ve straně, například v pozici předsedy/kyně a místopředsedy/kyně musí být vždy muž a žena. I když jsou tato opatření prvními vlastovkami oznamujícími snahu o zvýšení počtu žen v rozhodovacích pozicích, počty žen na kandidátkách a v politických stranách ukazují, že pouze vnitrostraničné kvóty nestačí. V rámci prvního bloku byly na konferenci prezentovány dva příspěvky od zástupkyň Ministerstva práce a sociálních věcí a Úřadu vlády ČR. Mimo jiné byl představen návrh tzv. zipového zákona,¹ který Rada vlády pro rovné příležitosti žen a mužů doporučuje vládě ČR ke schválení a k jeho následnému předložení Parlamentu ČR. Cílem zákona je „posunout“ ženy do volitelných míst – zákon by tedy zajišťoval pořadí kandidátů/tek, a to tak, že v první dvojici by měl/a být muž a žena, v další trojici by mělo být zastoupeno alespoň jednou opačné pohlaví. Zákon by měl být uplatňován při krajských volbách, volbách do Poslanecké sněmovny a v rámci politických stran/hnutí. Stanovuje také minimální hranici 30% zastoupení jednoho pohlaví na kandidátní listině. Návrh zákona obsahuje i sankce za nedodržení – jde o snížení finančních příspěvků stranám, které ve volbách vyhrájí, a to až o jednu třetinu. Návrh zákona vycházel z pozitivních zkušeností z evropských zemí, kde již legislativní kvóty fungují.

Tato konference na základě prakticky zaměřených příspěvků ukázala, že kvóty pro Českou republiku už nemusejí být strašákem a že jejich použití přináší i určitá pozitivita. Jako komparace k alarmujícímu umístění České republiky v rámci evropského srovnání posloužila přednáška Jany Smiggels Kavkové, ředitelky Fóra 50 %, která obsahovala výčet pozitivních aspektů i limitů zavedení kvót do

ké činnosti a čtyř hodin pro rozvoj sebe samého. Ve výsledku se tedy podle Haugg nejedná o zkrácení pracovního času, ale o jeho prodloužení tak, aby zahrnoval práci na výrobě jak prostředků k životu, tak život samotný.

Mezi jednu z hlavních obsahových linií konference tematizovanou v několika panelech patřila staronová diskuse, jak konceptualizovat vztah genderu a třídy. Feministické teoretičky navazující na marxistickou teorii se od počátku bádání na tomto poli shodly na společném východisku analýzy, kterým byl vztah soukromé a veřejné sféry a postavení žen ve vztahu k celkové socioekonomické struktuře kapitalistické společnosti. Spory se ale vedly ohledně otázky vztahu reprodukční práce v domácnosti a produktivní práce. V obecnější rovině byl tento spor řešen v termínech vztahu patriarchátu a kapitalismu, respektive vztahu genderu a třídy. Reprodukční práce a genderové vztahy některé feministické teoretičky redefinovaly jako samostatný patriarchální systém, ve kterém jsou ženy vykořisťovány muži, naopak druhá skupina reprodukční práci redefinovala jako nepostradatelnou součást produktivní práce v rámci kapitalistických výrobních vztahů, v nichž jsou ženy prostřednictvím své práce v domácnosti vykořisťovány vlastníky výrobních prostředků, a genderové struktury tudíž pojímaly jako strukturální součást systému. Zatímco první přístup vedl k interpretaci kapitalismu a patriarchátu jako dvou paralelních společenských systémů (teorie duálních systémů), druhý vedl ke snaze analyzovat genderové a třídní nerovnosti jako důsledky jednoho systému patriarchálního kapitalismu. Interpretaci domácí práce jako univerzálně sdílené zkušenosti žen a základu pro solidaritu mezi ženami ale zpochybnila řada autorek, které poukázaly na třídní a rasovou dimenzi distribuce domácí práce. Analytické pole se tak rozšířilo o další dimenzi dnes klasické trichotomie sociální struktury třída – rasa – gender, která je v současnosti zahrnována pod pojem interseksionality.

Jak ukázala konference, vztah feminismu a marxismu otevírá neustále jak staronové, tak také nové teoretické otázky. Lisa Vogel, emeritní profesorka sociologie na Rider University v USA a autorka knihy *Marxism and the Oppression of Women: Toward a Unitary Theory* (1983; 2. vydání 2014), zdůraznila problematičnost návratu k pojetí třídy jako primární kategorie společenské struktury, a přestože ocenila deskriptivní potenciál výkladové mřížky interseksionality, současně poukázala na její explanační deficit. Vypracování historické analýzy vztahu jednotlivých kategorií, o kterou usiloval marxistický feminismus, podle ní teorii interseksionality, jež je často redukována na jednoduchý empirický popisný aparát, chybí. Interseksionalita navíc podle jejího mínění zrcadlí problémy dřívější teorie duálních systémů, kterou marxistický či socialistický feminismus překonal. V současnosti dominantní mřížku interseksionality kritizovala rovněž Martha Gimenez, která působila na University of Colorado v Boulderu v USA. Gimenez kritizovala převládající sociologické rozboru stratifikace, včetně jejich současného interseksionálního přístupu, které podle ní pracují s kategorií třídy, rasy a genderu jako s vlastnostmi individuů. Tento vývoj byl podle jejího názoru umožněn nástupem politiky identity na přelomu 80. a 90. let, která ustoupila od kritiky kapitalistického systému a ve svém důrazu na individuální práva a identity jej zpětně potvrzovala. I když byla politika identity původně motivována kolektivním politickým jednáním, později se stala spíše nástrojem politické kontroly. Klíčovou je podle ní naopak politika solidarity s důrazem na kategorii práce, která své zkoumání začne otázkou, jak kapitalismus využívá sociálních odlišností k vykořisťování práce a kdo z toho v konečném důsledku má zisk. Vystoupení Lisy Vogel i Marthy Gimenez vyvolalo velký ohlas a následná debata odkryla další rovinu někdy se míjejících diskusí, které se pohybovaly jednou na strukturální, jindy na epistemologické úrovni bez jejich vzájemného provázání.

politiky na základě zkušenosti států nejen z EU. Na základě dat ukázala, že z 16 států Evropy, které mají v parlamentu nejméně 30 % žen, všechny státy použily nějaký druh kvót. Autorka příspěvku také zdůraznila, že zavedení kvót se neobejde bez efektivního systému sankcí za nedodržení kvót. Například ve Francii při nedodržení legislativy vztahující se k počtu žen na kandidátní listině byly strany postihnuty poměrným snížením finančního příspěvku. Nicméně snížení příspěvku pro strany nemělo fatální důsledek, takže strany raději volily sankci, než aby nominovaly ženy. Na tuto skutečnost pamatuje i návrh českého zipového zákona, který sníží příspěvek straně o jednu třetinu, což může mít velice silný dopad na existenci politické strany. Konkrétní příklad postupného zavádění kvótních opatření vedoucích ke kýženému výsledku zvýšení počtu žen v rozhodovacích funkcích byl prezentován zahraniční hostkou Sonjou Robnik, která představila situaci ve Slovinsku.

Hledisko veřejnosti bylo reflektováno v příspěvku Hany Maříkové ze Sociologického ústavu AV ČR, která ve svém příspěvku představovala závěry z výzkumného šetření „Ženy a muži v rovnováze: Názory a postoje veřejnosti na účast žen v politice“. Výsledky šetření realizovaného v loňském roce oddělením Gender & sociologie ve spolupráci s Fórem 50 % dokládají, že 59 % respondentů a respondentek považuje zastoupení žen v politice za nedostatečné. Muži jsou však v porovnání se ženami méně nakloněni aktivní podpoře vstupu žen do politiky. Ženy však deklarují podobný zájem o politiku jako muži (tzn. sledují stejná média nebo jsou stejně politicky angažované), což je v rozporu s rozšířeným společenským stereotypem, že nedostatečné zastoupení žen v politických funkcích je odrazem jejich nezájmu o politickou scénu jako takovou.

Situaci nízkého zastoupení žen v ČR nevykazuje jen politický sektor, ta je bohužel ještě tíživější v rámci rozhodovacích pozic v obchodních společnostech jak ve veřejném, tak v soukromém sektoru. Současný stav byl prezentován v příspěvku Tomáše Pavla-

Důraz na práci a hnutí pracujících v boji proti globálnímu kapitalismu bez rozlišování ženské a mužské práce se ozýval i v plenární přednášce Gayatri Chakravorty Spivak, profesorky na Columbia University v USA a ředitelky několika základních škol v indickém státě Západní Bengálsko. Právě na své zkušenosti práce se subalterními skupinami v Indii založila svoji přednášku, v níž na jedné straně zdůraznila potřebu marxisticky inspirované filosofie vzdělání, která se bude věnovat zásadnímu problému, jak přistupovat k lidem, kteří byli vychováni k tomu, aby sloužili ostatním a nepodíleli se na formulaci socialistických požadavků, a na druhé straně vstoupila do kritické diskuse se západními marxistickými intelektuály, kteří tyto subalterní skupiny přehlížejí.

V epistemologické rovině otevřela debatu o intersekcionalitě Nira Yuval-Davis, profesorka na University of East London, která se vymezila jak proti fragmentované politice identity, tak proti vlivné dvojdimenzionální teorii Nancy Fraser a na pozadí této kritiky formulovala přístup situované intersekcionality. Intersekcionalita podle Yuval-Davis představuje sociologickou teorii stratifikace, ve které kategorie třídy nehraje primární roli. Kapitál je metaforou pro chápání moci v jejích různých podobách. V tomto duchu autorka nabádala ke zkoumání procesů původní akumulace různých druhů kapitálu na prostorové, časové i skalární úrovni. Zatímco její návrh koherentně formuloval politický požadavek transverzálního dialogu, odlišující sociální skupiny a sociální kategorie, příliš nepřispěl k systematickému výkladu produkce a reprodukce nerovností v globálním kapitalismu.

Druhou z hlavních obsahových linií konference tvořila bezesporu diskuse o současné kritice hegemonního feminismu. Hester Eisenstein se ve svém příspěvku zaměřila na kritiku dvou mediálně vlivných projektů, jejichž cílem je podle ní zmocnit se feminismu – knihy *Half the Sky* Nicholase Kristofa a Sheryl WuDunn a *Lean In* manažerky firmy Facebook Sheryl Sandberg. Tento hegemonní feminismus podle

jejího přesvědčení usiluje o plné začlenění žen do kapitalistického ekonomického života, krize a negativní důsledky kapitalismu ale tento hegemonní feminismus netematizuje. Eisenstein to interpretuje jako cynické zneužití feminismu, ve kterém „opřít se do toho“ (*lean in*) ve skutečnosti znamená „naletět tomu“ (*buy in*), tedy „naletět“ kapitalismu.

Do diskuse o kritice hegemonního feminismu se zapojila rovněž Cynthia Cockburn, profesorka na City University London, jejíž hlavní příspěvek se na konferenci soustředil na propojení marxistické a feministické teorie v konceptu stanoviska. Poté, co pregnantně shrnula vývoj argumentů feministické teorie stanoviska, zdůraznila analytický potenciál tohoto přístupu v rozborech a boji proti násilí na ženách. Právě opomíjení různých forem násilí na ženách v současném socialistickém hnutí je podle jejího názoru problematickým nezamýšleným důsledkem kritiky hegemonního feminismu, který se stal jedním z legitimizačních zdrojů globálního kapitalismu. Zatímco feministické hnutí se v Anglii podle ní soustředí dominantně na politiku těla a prostituci bez kritiky kapitalismu, socialistické feministky naopak nedostatečně pracují s radikálně feministickou kritikou násilí na ženách, což je legitimizováno odmítnutím kooptace hegemonního feminismu neoliberální politikou. Problém, který je zrcadlovým odrazem toho, o čem se zmiňovala Cockburn, pojmenovala s odkazem na jiné příklady Ann Ferguson, emeritní profesorka na University of Massachusetts Amherst v USA, jako problém zpětné reakce proti ženám při společenských změnách (*transition backlash against women*), který se v historii socialistického hnutí opakoval.

Profesorka Kolumbijské univerzity Saskia Sassen se ve své plenární přednášce zaměřila na problém re/konstrukce teorií a teoretických kategorií. I když výzkum převážně pracuje v rámci definovaných určitými paradigmaty, podle jejího mínění je třeba situovat výzkumné východisko na hranici mezi paradigmaty a analyticky rekonstruo-

se z *Otevřené společnosti na základě analýzy „Zastoupení žen v rozhodovacích pozicích ve firmách v ČR“*. Studie byla prováděna v souvislosti s odmítnutím direktivy Evropské komise o zvýšení podílu žen v dozorčích radách firem kotovaných na pražské burze do roku 2020 na 40 %. Závěry analýzy ukazují, že pouze devět ze 127 pozic v 26 dozorčích radách a představenstvech v ČR, kterých se směrnice týká, zastávají ženy. Na základě těchto závěrů by bylo adekvátní přehodnotit rámcovou pozici České republiky k uvedené direktivě a zhodnotit, nakolik se zastoupení žen v politice promítá do zastoupení žen v rozhodovacích pozicích. Při debatě u kulatého stolu byly rozebírány argumenty, překážky a další opatření figurující v „Akčním plánu“ (Akční plán pro vyrovnané zastoupení žen a mužů v rozhodovacích pozicích a dalších souvisejících opatření). Jelikož se diskuse účastnily rovněž zástupkyně obchodních společností, zazněly zde argumenty pro zvýšení počtu žen v rozhodovacích funkcích v soukromém sektoru například z hlediska kupní síly.

Ve třetím bloku prezentovaly podnětný příspěvek Blanka Plasová a Jana Godarová věnující se analýze systému služeb péče o děti v ČR. Příspěvek také obsahoval navrhovaná opatření, která umožní českým rodičům lépe kombinovat práci i péči. Jedno z navrhovaných opatření, o kterém se zároveň diskutovalo i u kulatého stolu, se týkalo sjednocení systému péče o děti do tří let a od tří let. To se u účastníků a účastnic kulatého stolu setkalo s pozitivní odezvou, neboť současný systém přijímání dětí do školek a jeslí nevyhovuje současnému nastavení pracovního trhu a rovněž nereaguje na demografický vývoj společnosti. S tím souviselo i další opatření, aby přijímání dětí probíhalo čtyřikrát do roka. I toto se setkalo s pozitivní odezvou. Nicméně analýze byla vytknuta nedostatečně rozpracovaná finanční stránka – z řad ekonomů zazněla výtku, že analýza neobsahuje vyčíslení finanční návratnosti jednotlivých opatření. Tento údaj by podle kritiků zvýšil pravděpodobnost přijetí navržených opatření.

vat kategorie. Navržená analytická taktika spočívá v rekonstrukci prostorů, ve kterých se odehrává zkoumaný sociální jev, dále v rekonstrukci architektury tohoto procesu a také v popisu specifčnosti těla zúčastňujícího se daného procesu. Díky tomuto postupu lze podle Sassen uchopit i ženy vykořisťované v globální ekonomice (např. uklízečky nebo pečovatelky o děti) ne jako bezmocné, ale jako osoby, které vytvářejí ekonomiku svým jednáním v konkrétních prostorech.

Konference, které se účastnilo několik set žen, s sebou přinesla i několik paradoxů a také jistou nevoli zejména mladších účastnic. Je obtížné ubránit se domněnce, že na konferenci šlo o jakýsi druh generačního předávání vědění – ovšem převážně jednosměrný. S trochou nadsázky by bylo možné říct, že na tomto setkání více než pěti set žen (a několika mužů) marxistické a socialistické feministky formulují své teorie zejména v kontextu druhé vlny feminismu

předávaly sumu těchto (ve vztahu ke krizi aktualizovaných) teorií další feministické generaci dnešních dvacátnic nebo třicátnic. Snaha předat toto vědění budoucím generacím byla přítomna rovněž na prezentaci knihy editované Sharzad Mojab *Marxism and Feminism*, která představuje dosavadní vývoj artikulace klíčových konceptů marxistického feminismu z pera právě této generace autorek. K tomuto hodnocení vybízí organizace panelů, která jen v minimální míře přihlédla k práci akademiček a aktivistek, jejichž vědecká i feministická socializace již neprobíhala uvnitř druhé vlny a které formulují feministickou kritiku kapitalismu. Paradoxně se ke slovu nedostalo ani uvažování o genderových aspektech státního socialismu ve střední a východní Evropě – skutečnost o to zarážející, že samotná konference se konala v bývalé východní části Berlína.

Videozáznam vybraných příspěvků je ke zhlédnutí na YouTube kanálu Rosa-Luxemburg-Stiftung.

KONEC FALEŠNÝCH GENDEROVÝCH EXPERTŮ V ČR / NINA FÁROVÁ, BLANKA NYKLOVÁ

V dubnu letošního roku vznikla Genderová expertní komora ČR (GEK ČR). Vyvrcholila tak snaha o ustavení profesní organizace, jež by sdružovala expertky a experty v oblasti genderové rovnosti a zároveň by garantovala vysokou úroveň jejich odbornosti navenek. Apel na vznik GEK ČR vzešel z českých genderových a feministických organizací. Kromě zpřehlednění situace pro veřejnou správu a případné zájemce o expertizu v jednotlivých oblastech, na něž se expertky a experti GEK ČR specializují, má komora sloužit i jako ochrana proti praxi, kdy za oblast genderové problematiky v projektech i jinde zodpovídají osoby bez náležitého vzdělání, praxe a přehledu.

Z toho vyplývá i nutnost splnit určitá kritéria pro členství v GEK ČR.

Vznik GEK ČR je logickým vyústěním procesu ustavování feministických a genderových studií v ČR po roce 1989. Po poměrně rychlém zavedení výzkumu genderu v ČR (vzniku oddělení Gender & sociologie v Sociologickém ústavu AV ČR v roce 1990, založení zpočátku vzdělávací a aktivistické organizace Gender Studies v roce 1991), následovalo relativně vleklé období snah o ustavení oboru ve vysokoškolském prostředí. V roce 1998 se podařilo založit na Filozofické fakultě UK v Praze Centrum genderových studií, jež se ale fakulta rozhodla v roce 2003 dále nepodporo-

Konference postihla široký okruh témat vztahující se k situaci postavení žen v rozhodovacích pozicích. Aktuální opatření z hlediska legislativních změn, která měla konference rovněž detailněji představit, byla bohužel uváděna spíše okrajově. Přínos konference tedy tkvěl spíše v medializaci problematiky postavení žen v rozhodovacích pozicích.

Poznámky

1 Takzvaný zipový zákon navrhuje změnu následujících zákonů: zákon č. 247/1995 Sb., o volbách do Parlamentu ČR; zákon č. 130/2000 Sb., o volbách do zastupitelstev krajů; zákon č. 424/1991 Sb., o sdružování v politických stranách a politických hnutích.